

درس سوم

سرمایه‌های انسان*

در میان کاروان هستی که به سوی خدا در حرکت است، انسان سرنوشت ویژه‌ای دارد. سرانجام او در جهان آخرت این‌گونه است که گروهی به تقرب الهی می‌رسند و بهشت نصیبشان می‌شود و گروهی دیگر سرانجامی تلخ دارند و به جهنم در می‌آیند.

این سرانجام ویژه چه علتی دارد و به کدام دسته از خصوصیات انسان مربوط می‌شود؟ پیش از این که وارد بحث معاد شویم، با تدبر در قرآن کریم، ویژگی‌های انسان را مطالعه می‌کنیم تا او را بهتر بشناسیم و به تفاوت او با سایر موجودات پی ببریم. از این‌رو در این درس می‌خواهیم به پاسخ این پرسش برسیم که:

آیا انسان ویژگی‌هایی دارد که نشان‌دهنده‌ی جایگاه ممتاز او در میان مخلوقات باشد؟

---

* این درس با استفاده از کتاب «انسان در قرآن» اثر استاد شهید مرتضی مطهری تدوین شده است.

آیات شریفه‌ی زیر را به دقت و زیبا قرائت کنید.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ .....
وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ .....
وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ .....
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ .....
مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا .....

اسراء، ۷۰

فَاقِمِ وَجْهَكَ .....
لِلدِّينِ حَنِيفًا .....
فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي .....
فَطَرَالنَّاسَ عَلَيْهَا...
پس روی خود را حق گرایانه
به سوی دین الهی نگهدار،
همان سرشت خدایی که
همه‌ی مردم را بر آن سرشته است.

روم، ۳۰

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا .....
فَالْهَمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا .....
سوگند به نفس و آن که سامانش بخشید
آن‌گاه بدکاری و تقوایش را به او الهام کرد.

شمس، ۷ و ۸

..... إنا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ

..... إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

انسان، ۳

..... وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا

..... لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

..... وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

عنکبوت، ۶۹

وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ   و سوگند به نفس ملامت کننده

قیامت، ۲

... فَبَشِّرْ عِبَادِ   پس بندگان مرا مژده ده

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ   آنان که سخن را می شنوند

فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ   و بهترین آن را پیروی می کنند

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ   اینانند که خدا آنان را هدایت کرده

وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُوا الْأَلْبَابِ   و اینانند خردمندان

زمر، ۱۷ و ۱۸

..... يَا أَيُّهَا النَّاسُ

..... كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا

..... وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

..... إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ.....
وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ.....
مَا لَا تَعْلَمُونَ.....

بقره، ۱۶۸ و ۱۶۹

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ.....
وَنَعْلَمُ مَا تُوسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ.....
وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ.....
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ.....

ق، ۱۶

به کمک عبارات زیر، ترجمه را کامل کنید.

کَفُورٌ : ناسپاس	كَرَّمْنَا : کرامت بخشیدیم
فَضَّلْنَا : برتری داریم	حَمَلْنَا : برنشانیدیم، سوار کردیم
سُبُلْنَا : راه‌های خودمان	لَنَهْدِيَهُمْ : حتماً هدایت می‌کنیم آن‌ها را
تُوسْوِسُ : وسوسه می‌کند	خُطُوات : وسوسه‌ها، قدم‌ها

عوامل رشد

ارزش هر کس به درک و فهم وی از حقیقت هستی و جایگاه خود در نظام آفرینش بستگی دارد. امام علی (ع) در سخنی به این موضوع اشاره می‌کند و می‌فرماید: «خدا رحمت کند کسی را که بداند از کجا آمده، در کجا قرار دارد و به کجا می‌رود.»^۱

۱- اعلام‌الدین فی صفات المؤمنین، حسن بن ابی‌الحسن دیلمی، مؤسسه آل‌البیت، ص ۳۴۴

روزها فکر من این است و همه شب سخنم
از کجا آمده‌ام آمدنم بهر چه بود
که چرا غافل از احوال دل خویشتنم
به کجا می‌روم آخر، نمایی وطنم^۱
اینک جا دارد از خود بیرسیم :

من کیستم؟

و در این کاروان هستی، جایگاهم کجاست؟

خداوندی که خالق ماست، بهترین پاسخ‌دهنده به این سؤال هاست. از این رو به سراغ آیات ابتدای درس می‌رویم و به کمک آن‌ها پاسخ‌ها را به دست می‌آوریم.

● خداوند به ما کرامت بخشیده و بر بسیاری از مخلوقات برتری داده است.

سوره/آیه
.....

آن چه را که در آسمان‌ها و زمین است برای ما آفریده و توانایی بهره‌مندی از آن‌ها را در وجود ما قرار داده است.

برای این ویژگی، نام مناسب انتخاب کنید:.....

سوره/آیه
.....

● پروردگار، به ما قوه و نیرویی عنایت کرده تا با آن بیندیشیم و راه درست زندگی را از راه‌های غلط تشخیص دهیم. حقایق را دریابیم و از جهل و نادانی دور شویم.^۲

نام این توانایی چیست؟.....

سوره/آیه
.....

● خداوند، ما را صاحب اراده و اختیار آفرید و مسئول سرنوشت خویش قرار داد. سپس راه رستگاری و راه شقاوت را به ما نشان داد تا خود راه رستگاری را برگزینیم و از شقاوت دوری کنیم.

۱- دیوان شمس، مولوی

۲- امام کاظم (ع) به هشام بن حکم فرمود: خداوند به اهل عقل و فهم بشارت داده و فرموده: «فبشر عباد الذین...» (کافی، چاپ اسلامیة، ج ۱، ص ۲۰)

برای این ویژگی، نام مناسب انتخاب کنید: .....

● او، سرشت ما را با خود آشنا کرد و گرایش به خود را که گرایش به همه‌ی خوبی‌ها
و زیبایی‌هاست، در ما قرار داد. از این‌رو، هر کس در خود می‌نگرد یا به تماشای جهان
می‌نشیند، خدا را می‌یابد و محبتش را در دل حس می‌کند. امیرمؤمنان، علی (علیه‌السلام)
فرمود:

«در هیچ چیزی ننگریستم، مگر این که خدا را قبل از آن، بعد از آن و با آن دیدم.»^۱
گاهی غفلت‌ها سبب دوری ما از او می‌شود، ولی باز که به خود برمی‌گردیم، او را در کنار خود
می‌یابیم و می‌گوییم:

دوست نزدیک‌تر از من به من است	وین عجب‌تر که من از وی دورم
چه کنم با که توان گفت که او	در کنار من و من مهجورم ^۲

برای این ویژگی، نام مناسب انتخاب کنید: .....

● خدای متعال، شناخت خیر و نیکی و گرایش به آن و شناخت بدی و زشتی و
بیزاری از آن را در ما قرار داد، تا به خیر و نیکی رو آوریم و از گناه و زشتی بپرهیزیم. از
این‌روست که همه‌ی ما فضائلی چون صداقت، کرامت، عزّت نفس و عدالت را دوست
داریم و از دورویی، حقارت نفس، ریا و ظلم بیزاریم. و اگر به یکی از گناهان آلوده شدیم،
خود را سرزنش و ملامت می‌کنیم و در اندیشه‌ی جبران بر می‌آییم.

۱- علم‌الیقین، ملامحسن فیض کاشانی، ج ۱، ص ۴۹

۲- گلستان سعدی

۱- برای این ویژگی، نام مناسب انتخاب کنید: .....

۲- قرآن کریم آن سرزنش‌گر درونی را چه نامیده است: .....

● علاوه بر این سرمایه‌های بزرگ، خداوند، پیامبران و پیشوایان پاک و دلسوزی را
 همراه با کتاب راهنما برای ما فرستاد تا راه سعادت را به ما نشان دهند و در پیمودن راه حق به ما
 کمک کنند. همچنین وعده داده است که هر کس در راه خدا، که راه خوشبختی خودمان است،
 تلاش کند، او را از امدادهای غیبی خود بهره‌مند سازد و در رسیدن به مقصد یاری کند.

برای این نعمت الهی، نام مناسب انتخاب کنید: .....

موانع رشد

خدای متعال، علاوه بر این که سرمایه‌های رشد و رستگاری را به ما نشان داده، عوامل سقوط
 و گناه و دور ماندن از سعادت را نیز به ما معرفی کرده است.

● او به ما یادآوری می‌کند که عاملی درونی، انسان‌ها را برای رسیدن به لذت‌های
 زودگذر دنیایی، به گناه دعوت می‌کند و از پیروی از عقل و وجدان باز می‌دارد. این عامل
 درونی همان است که حضرت علی (علیه السلام) درباره‌اش فرموده:

«دشمن‌ترین دشمن تو همان نفسی است که در درون توست»^۱.

نفس، هر دم در درونت در کمین   از همه مردم بتر در مکر و کین
 دشمنی داری چنین در سرّ خویش   مانع عقل است و خصم جان و کیش^۲

آیا می‌دانید حضرت یوسف چه نامی بر این نفس نهاده است؟ به آیه ۵۳ سوره ی

یوسف مراجعه کنید و نام آن را بنویسید: .....

۱- أَغْدَىٰ عَدُوُّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ (الْمَحَجَّةُ الْبَيْضَاءُ، ج ۵، ص ۶)

۲- مثنوی مولوی

● همچنین، خداوند از موجود گمراه کننده‌ای خبر می‌دهد که خود را برتر از آدمیان سوره/آیه
..... می‌پندارد و سوگند یاد کرده که فرزندان آدم را فریب دهد و از رسیدن به بهشت باز دارد.^۱ کار او وسوسه کردن و دادن وعده‌های دروغین است و جز از همین طریق، راه نفوذ دیگری در ما ندارد.^۲ این خود ما هستیم که به او اجازه‌ی وسوسه می‌دهیم یا راه فریب را بر او می‌بندیم. او معمولاً از راه‌های زیر ما را گمراه می‌کند:

۱- زیبا و لذت بخش نشان دادن گناه.^۳

۲- سرگرم کردن به آرزوهای سراب گونه‌ی دنیایی.^۴

۳- غافل کردن از خدا و یاد او.^۵

۴- ایجاد کینه و دشمنی میان مردم.^۶

همین دشمن، در روز قیامت که کار از کار گذشته و فرصتی برای توبه باقی نمانده، به اهل جهنم می‌گوید: «خداوند به شما وعده‌ی حق داد، اما من به شما وعده‌ای دادم و خلاف آن عمل کردم. البته من بر شما تسلطی نداشتم، فقط شما را به گناه دعوت کردم. این خودتان بودید که دعوت مرا پذیرفتید. امروز خود را سرزنش کنید نه مرا. نه من می‌توانم به شما کمکی کنم و نه شما می‌توانید مرا نجات دهید.»^۷

زندگی صحنه‌ی جنگی سخت میان تو و او است؛ جنگی که هر لحظه و هر روز و تا پایان عمر ادامه دارد و بالاخره به پیروزی یک طرف می‌انجامد؛ تو یا او؟ اندکی درنگ؛ بنگر که در کدام مرحله‌ای؟

دشمن را مغلوب کرده‌ای؟ پس، سپاسگزار خدا باش و شادمان!

جنگ ادامه دارد؟ پس، مبارزه را جانانه ادامه بده!

یا تو مغلوب شده‌ای؟ پس، به فکر چاره باش!

و به این پیام امام عصر (عج) توجه کن که می‌فرماید:

هیچ چیز مانند نماز بینی او را به خاک نمی‌مالد.^۸

۱- سوره‌ی ص، ۸۲

۲- سوره‌ی نحل، ۹۸ تا ۱۰۰

۳- سوره‌ی انعام، ۴۳

۴- سوره‌ی محمد، ۲۵

۵- سوره‌ی مجادله، ۱۹ و سوره‌ی مائده، ۹۱

۶- سوره‌ی مائده، ۹۱

۷- سوره‌ی ابراهیم، ۲۲

۸- الاحتجاج، طبرسی، ج ۲، ص ۲۹۸

نام این دشمن چیست؟ .....

آیا می‌دانی خداوند چه موقع بر خود آفرین گفته است؟
آنگاه که خداوند مراحل خلقت انسان و رشد و تکامل وی در رحم مادر را بیان
می‌کند و تحولات پیچیده‌ی زیستی او را یکی پس از دیگری نام می‌برد و از دمیدن روحی
ویژه در او یاد می‌کند، در پایان می‌فرماید :

«فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»^۱

پس بزرگ و بزرگوار است خدای یکتا که نیکوترین آفرینندگان است.

آیا می‌دانی چرا خداوند شیطان را از درگاه خود راند و برای همیشه او را طرد
کرد؟

چون فرمان خدا را برای سجده‌ی بر انسان اطاعت نکرد.
اما بی‌وفایی برخی آدمیان را بنگر که در برابر خدا سجده نمی‌کنند و حلقه‌ی بندگی
شیطان به گردن می‌آویزند!

رسول خدا (ص) می‌فرماید : خداوند به چنین انسان‌هایی خطاب می‌کند :
من به خاطر تو شیطان را طرد کردم؛ اما تو او را دوست خود گرفتی و به اطاعت
او درآمدی؟^۲

۱- سوره‌ی مؤنون، ۱۴

۲- المراقبات، میرزا جواد آقا ملکی تبریزی، ص ۳۸ به نقل از کتاب خزائن مرحوم نراقی

- ۱- ارزش‌های وجودی انسان که او را بر سایر موجودات برتری می‌دهد، کدام‌اند؟
- ۲- در آیات ۵۴ و ۵۵ سوره‌ی قمر تأمل کنید و ببینید چه جایگاهی برای انسان‌های پاک و پرهیزکار پیش‌بینی شده است.
- ۳- آیا وجود شیطان مانع اختیار و اراده‌ی ما در تصمیم‌گیری‌ها می‌شود؟
- ۴- سرمایه‌های الهی در وجود ما را با موانع رشد مقایسه کنید و تقابل میان آن‌ها را توضیح دهید.

پیشنهاد

- ۱- تصویری طراحی کنید که انسان را میان دو دعوت نشان دهد : دعوت پیامبران الهی و دعوت شیطان و سوسه‌گر.
- همچنین می‌توانید با نوشته‌ای زیبا، حالت انسانی را که در میان این دو دعوت قرار گرفته است، توصیف کنید.
- ۲- با توجه به ودیعه‌های کمال و موانع رشد، برای تقویت سرمایه‌ها و تضعیف موانع چه برنامه‌ای پیشنهاد می‌کنید؟ آن را در جدولی مانند جدول زیر تنظیم نمایید.

پیشنهاد		
	اراده و اختیار	ودیعه‌های الهی برای کمال
	.....	
	.....	
	.....	
	.....	
	.....	
	.....	موانع رشد و کمال
	.....	